

Sammendrag:

Fysiske problemer med å bruke transportmidler

Omfang, kjennetegn, reiseaktivitet og opplevelse av barrierer

TØI rapport 1148/2011
Forfatter: Susanne Nordbakke
Oslo 2011 55 sider

I den landsomfattende reisevaneundersøkelsen (RVU) 2009 var det 11 prosent som oppga at de hadde midlertidige (2 prosent) eller varige fysiske problemer (9 prosent) som begrenser deres muligheter til å bevege seg utendørs eller bruke transportmidler. De som har varige problemer, skiller seg ut fra de som ikke har fysiske problemer, ved at de i større grad er kvinner, de er eldre, de er i større grad alderspensjonister eller langvarig sykemeldt/ufør, og de har dårligere tilgang til bil. De som har fysiske problemer med å reise kollektivt eller med å sitte på i bil som passasjer, er imidlertid noe yngre, i tillegg til at de i større grad er langvarig sykemeldt/ufør enn de med varige problemer generelt. Videre er reiseaktiviteten både på daglige og lange reiser langt lavere blant dem som har varige problemer enn blant dem som ikke har problemer. Når de med varige problemer først reiser, er det først og fremst bil de bruker, og de bruker bil i noe større grad enn de som ikke har problemer. De sistnevnte deltar i større grad i aktiviteter knyttet til arbeid/skole og i ulike fritidsaktiviteter enn førstnevnte, mens det er ingen forskjeller i andelen som foretar innkjøp og ulike ærend.

Bruken av ulike kollektive transportmidler blant de som har varige problemer, avhenger blant annet av om man har problemer med å reise kollektivt, av om man har behov for hjelpemidler når man skal bevege seg utendørs, og av hvor godt kollektivtilbudet eller kjennskapet til dette er.

Avstander til holdeplass/stasjon og tilgjengelighet til buss, trikk/t-bane og tog er de høyest rangerte opplevde problemene med bruk av slike transportmidler, i tillegg til problemer med av- og påstigning.

Tema og datagrunnlag

Denne rapporten omhandler først og fremst personer med varige fysiske problemer med transportmidler - hvem som har slike problemer, hvor ofte de foretar daglige og lange reiser, hvilke reisemål de har, hvilke transportmidler de bruker og hvilke problemer de har med ulike kollektive transportmidler. De som ikke har fysiske problemer med å bruke transportmidler, blir i rapporten gjerne omtalt som "funksjonsfriske".

Analysene er basert på Reisevaneundersøkelsen (RVU) 2009 og en postal undersøkelse om fysiske problemer med bruk av transportmidler, som supplerer dataene fra RVU (2009) om dette temaet. Utvalget i RVU 2009 består av 14 937 personer. Samtlige respondenter fikk spørsmål om de hadde noen fysiske

problemer som begrenser deres muligheter til å bevege seg utendørs eller bruke transportmidler. De som bekreftet det, og samtidig svarte at problemene var varige, ble spurt om de var interessert i å delta i en postal undersøkelse om fysiske problemer med bruk av transportmidler. De som var positive til å delta, fikk tilsendt et spørreskjema. Totalt var det 659 som returnerte skjemaer, noe som tilsvarer en svarprosent på 57 av de som ble kontaktet. Spørsmålene knyttet til opplevde barrierer ved bruk av ulike kollektive reisemidler ble kun rettet mot de som faktisk bruker disse reisemidlene.

Omfang av fysiske problemer med bruk av transportmidler

I RVU 2009 var det 11 prosent av respondentene som oppga at de for tiden har noen fysiske problemer som begrenser deres muligheter til å bevege seg utendørs eller bruke transportmidler. 9 prosent rapporterte at disse problemene var varige og 2 prosent rapporterte at disse problemene var midlertidige. Det er en sterk sammenheng mellom både kjønn og alder og det å ha fysiske problemer med bruk av transportmidler, og kjønnsforskjellene øker jo eldre man blir.

Type transportmidler man har problemer med

Andelen av respondentene i RVU 2009 som har midlertidige eller varige problemer med å bruke gitte transportmidler, er som følger:

- 9 prosent har problemer med å gå
- 8 prosent har problemer med å sykle
- 5 prosent har problemer med å reise kollektivt
- 2 prosent har problemer med å sitte på i bil som passasjer
- 4 prosent har problemer med å kjøre bil selv

Personer med varige problemer med transportmidler

De som har varige fysiske problemer som begrenser deres muligheter til å bevege seg utendørs eller til å bruke ulike transportmidler, skiller seg ut fra dem som ikke har slike problemer på følgende punkt:

- De er i større grad kvinner (61 mot 50 prosent)
- De er eldre (61 mot 42 år i gjennomsnitt)
- De er i større grad enslige (36 mot 18 prosent)
- De har i mindre grad høyere utdanning (34 mot 21 prosent har kun grunnskole/framhaldsskole/realskole inntil 10 år)
- De har lavere personlig inntekt (270 268 mot 347 912 kroner i gjennomsnitt)
- De er i langt mindre grad yrkesaktive (22 mot 60 prosent)
- Andelen alderspensjonister er langt høyere (45 mot 15 prosent)
- Andelen som er langvarig sykemeldt er langt høyere (27 mot 3 prosent)
- Det er færre som har førerkort (80 mot 71 prosent)
- Og færre har tilgang til bil (86 prosent mot 75 prosent)

Det er svært mange av de som er alderspensjonister e.l. og av de som er langvarig sykemeldt eller uføre, som har varige problemer med transport: Hele 23 prosent

av dem som er alderpensjonister e.l. og 44 prosent av dem som er langvarig sykemeldt/ufør, har varige fysiske problemer med å bruke transportmidler.

Sosiodemografiske kjennetegn og transportressurser etter type transportproblem

Mange av de som har varige fysiske problemer med ett transportmiddel, har også vanskeligheter med andre transportmidler. De som har *problemer med å gå* eller *å sykle* skiller seg i liten grad ut fra dem med varige problemer med transport generelt (se profil som beskrevet over).

De som har *problemer med kollektivtransport* skiller seg imidlertid ut fra dem som har varige problemer blant annet ved at andelen kvinner er høyere, ved at de er noe yngre, ved at de i større grad er langtids sykemeldt/ufør, og ved at de i mindre grad har førerkort.

Også de som har *problemer i bil som passasjer* skiller seg ut fra dem med varige problemer med transport på flere punkt: I likhet med dem som har problemer med kollektivtransport, er også disse yngre og i større grad langtids sykemeldt/ufør enn de som har varige problemer generelt. Derimot har de i større grad førerkort enn de som har varige problemer generelt.

De som har *problemer i bil som fører* skiller seg ut fra dem med varige problemer med transport generelt blant annet ved at andelen kvinner er langt høyere, andelen over 67 år er noe høyere, og andelen yrkesaktive er lavere.

Årsaker til og antall år med en gitt type funksjonsnedsettelse etter type varig transportproblem

I den postale undersøkelsen ble de som har varige problemer knyttet til transport, spurt om hvor lenge de har hatt funksjonsnedsettelser/helseproblemer, og om hva som var årsaken til disse. Det er ingen signifikant sammenheng mellom lengden på funksjonsnedsettelser/helseproblemer og hvilken type transportmiddel man har varige fysiske problemer med å bruke.

Færre av dem som har oppgitt alder som årsak, har varige fysiske problemer med å bruke kollektivtransport, enn av dem som har oppgitt andre årsaker. Derimot er det langt flere blant dem som har oppgitt sykdom som årsak, som har problemer med kollektivtransport, enn blant dem som har oppgitt andre problemer. Det er også langt flere blant dem som har oppgitt sykdom og ulykke som årsak, som har problemer med å sykle, sammenliknet med de som har oppgitt andre årsaker. Sykdom som årsak øker også sannsynligheten for at man har problemer med å kjøre bil selv.

Reiseaktivitet på daglige og lange reiser

Reiseaktiviteten på daglige reiser er høyere jo mindre fysiske problemer respondentene har. De som har varige fysiske problemer, foretar i snitt 2,48 reiser per dag, mens de som har midlertidige fysiske problemer foretar 3,17 reiser. De funksjonsfriske topper reiseaktiviteten med 3,36 reiser i snitt per dag. Forskjellen i reiseaktivitet opprettholdes når man kontrollerer for arbeidsreiser. Den vanligste

årsaken til at man ikke foretar en reise, er at man "hadde ikke behov for å reise", men det er færre blant de varige problemer som oppgir dette som årsak enn de som er funksjonsfriske (70 mot 64 prosent). Blant de førstnevnte er det på sin side flere som oppgir "forhindret pga dårlig vær/føre" og "kunne ikke kommet ut på egenhånd". En kan spørre om det å ha problemer knyttet til transport er en selvforsterkende prosess, når så mange som 64 prosent av dem med varige problemer svarer at de ikke hadde behov for å reise: Når man opplever at det er vanskelig å reise, kan det bli en vane ikke å delta i aktiviteter utenfor hjemmet, og dermed vil man kanskje heller ikke oppleve at man har et behov for å reise.

Også på lange reiser, det vil si reiser over 10 mil én vei, er reiseaktiviteten avhengig av om man har fysiske problemer knyttet til transport eller ikke. Mens de som er funksjonsfriske foretar i snitt 1,26 hver måned innen Norge, foretar de med varige fysiske problemer knyttet til transport i snitt 0,81 slike reiser hver måned. Også på lange reiser til og fra utlandet foretar de med varige fysiske problemer i snitt færre reiser per måned enn de som er funksjonsfriske (0,36 mot 0,47 reiser). Blant dem som er yrkesaktive er det imidlertid ikke forskjeller i reiseaktivitet til utlandet mellom dem med og uten problemer.

Deltakelse i aktiviteter

I RVU 2009 er det blitt spurt om hvilke gjøremål (utenfor hjemmet) respondentene har foretatt i løpet av en dag. Gitt at de som er funksjonsfriske foretar flere reiser i løpet av en dag, er det ikke overraskende at de også deltar i flere aktiviteter i løpet av en dag. De som har varige problemer skiller seg ut med lavere deltakelse enn de som er funksjonsfriske, på følgende aktiviteter:

- Arbeid/skole utenfor hjemmet (14 mot 44 prosent)
- Gikk, jogget eller syklet (24 mot 36 prosent)
- Besøkte slekt eller venner (20 mot 27 prosent)
- Fulgte barn eller andre til aktiviteter (8 mot 14 prosent)
- Var på kino, idrettsarrangement eller liknende (7 mot 13 prosent)
- Var på reise eller i møte (8 mot 3 prosent).

Kun når det gjelder "gjorde innkjøp eller ærend" er det ingen forskjeller mellom de funksjonsfriske og de som har varige fysiske problemer knyttet til transport. Innkjøp og ulike ærend er gjerne av en nødvendig karakter, og det behøver derfor ikke bety at man ikke har problemer med transporten, men at man har overkommet barrierene for å få gjennomført slike aktiviteter. På den annen side, muligheten til å kjøpe inn dagligvarer er også gjerne å finne i nabolaget og innebærer dermed en kortere transportdistanse (man slipper å gå langt eller å bruke kollektive transportmidler), noe som kan bidra til å lette gjennomførelsen av slike reiser.

Om det er slik at de med varige fysiske problemer knyttet til transport på en eller annen måte er avskåret fra å foreta ulike fritidsaktiviteter utenfor hjemmet, eller om de ikke har samme behov for deltakelse som funksjonsfriske, er et spørsmål som det trengs mer kunnskap om.

Transportmiddelbruk på daglige reiser

De aller fleste reiser foretas med bil som fører, og andelen reiser som foretas med bil som fører, er noe høyere blant dem med varige fysiske problemer enn blant de funksjonsfriske (55 prosent mot 51 prosent). Andelen reiser i bil som passasjer er også noe høyere blant de førstnevnte enn blant sistnevnte (13 mot 11 prosent). Tilgjengelig er andelen reiser til fots, med sykkel og med kollektivtransport signifikant lavere blant de med varige problemer enn de funksjonsfriske. Dette kan tyde på at bilen til en viss grad brukes som kompensasjon for eventuelle problemer man har med å bruke andre transportmidler. Den største forskjellen mellom dem med og uten varige problemer i andelen reiser med bil som fører, finner vi på arbeidsreiser og på følge- og omsorgsreiser, der de sistnevnte bruker bilen mest.

De som har varige fysiske problemer, har imidlertid dårligere tilgang til bil og førerkort enn de funksjonsfriske, men de bruker altså bilen mer når de faktisk reiser.

Barrierer for og tiltak rettet mot kollektivtransport

I den postale undersøkelsen, rettet mot dem med varige fysiske problemer, fikk respondentene spørsmål om det hender de bruker gitte kollektive transportmidler. Bruken avhenger blant annet av om man har problemer med å reise kollektivt eller ikke, av om man har behov for hjelpemidler når man skal bevege seg utendørs, og også ofte av hvor godt kollektivtilbud man har eller hvor god kjennskap man har til tilbudet.

De vanligste opplevde barrierene for bruk av buss, tog og trikk/t-bane blant dem med varige fysiske problemer, men som faktisk bruker slike transportmidler, er knyttet til avstander til holdeplass/stasjon, tilgjengelighet til holdeplass/stasjon og til på- og avstigning. Selv om utvalgene er små, ser man at det er de samme problemene som går igjen både for buss, tog og trikk/t-bane. I tillegg blir ”flere og nærmere holdeplasser og stasjoner” og ”lettere å komme om bord og å gå av” vurdert som noen av de viktigste tiltakene rettet mot kollektivtransport blant dem som har problemer med slike transportmidler, i tillegg til flere avganger og reduksjon av priser.

Når det gjelder opplevde problemer med å reise med henholdsvis fly og rutebåt/ferje, er det vanskeligere konkludere. Utvalgene er igjen små, spesielt det for rutebåt/ferje. Det viktigste opplevde problemet med å fly er at ”jeg har vanskeligheter med å få med meg bagasje”. Andre viktige problemer med å fly er knyttet til å komme seg rundt på flyplassen og til å bruke fasilitetene om bord i flyet. De samme typene problemer som for fly går igjen for rutebåt/ferje, men det er vanskelig å si noe sikkert om hva som er de viktigste problemene knyttet til disse transportmidlene.